

Голові спеціалізованої вченої ради
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
доктору психологічних наук, професору
Ірині БУЛАХ

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата психологічних наук, доцента,
доцента кафедри психології та педагогіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Нежинської Олени Олександрівни
на дисертаційне дослідження Патруль Марії Вікторівни
«Формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей»,
подане до захисту в разову спеціалізовану раду Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
053 – Психологія

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи. Актуальність дослідження зумовлена сучасними вимогами авіаційної галузі та необхідністю підготовки фахівців, здатних ефективно діяти в умовах високого ризику, відповідальності та стресу. Поряд із професійними знаннями і навичками критично важливими є психологічні характеристики особистості, зокрема формування цілісного образу «Я-професійний», який визначає професійну самоідентифікацію, здатність до саморегуляції, прийняття рішень та інтеграцію особистісних і професійних цінностей. Незважаючи на високий рівень професійної підготовки, сучасна система навчання здебільшого не забезпечує цілеспрямованого розвитку цих психологічних аспектів.

Недостатня розробленість проблеми формування образу «Я-професійний» у студентів авіаційних спеціальностей підкреслює наукову та практичну значущість дослідження. Потреба у систематичному вивченні цього феномену обумовлена необхідністю розкриття внутрішніх механізмів професійного становлення та забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу навчального процесу.

Таким чином, вважаємо дисертаційне дослідження Патруль Марії Вікторівни «Формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей» своєчасним і актуальним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Відповідно до мети дисертаційного дослідження авторкою розв'язано актуальну наукову проблему, що полягає у розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі і програми формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей. Ознайомлення з дисертацією та публікаціями М. В. Патруль дає підстави стверджувати, що сформульовані нею наукові положення, висновки та пропозиції є достатньо обґрунтованими, базуються на комплексному застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів дослідження для розкриття цілісності об'єкта й предмета дослідження, що дозволило авторці описати процес формування образу «Я-професійний» у майбутніх авіафахівців.

Варто зазначити, що ґрунтовне вивчення наукової літератури (281 найменування, з них 50 – іноземною мовою), здійснене здобувачкою, дозволило виокремити наявні суперечності у наукових підходах та спрямувати дослідження на їх розв'язання. Аналіз джерел дав змогу дисертантці всебічно висвітлити проблематику становлення образу «Я-професійного» та психологічних чинників його формування.

Одержання достовірних і науково обґрунтованих результатів забезпечено застосуванням комплексу взаємопов'язаних теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження, вибір яких детермінований метою й завданнями роботи та відповідає логіці її наукового пошуку.

Новизна і достовірність висновків дисертації підтверджуються результатами теоретичного й експериментального етапів дослідження та не викликають сумніву. Дисертація виконана на високому науковому рівні, авторка володіє сучасною теорією проблеми, методологією дослідження та практичними навичками застосування психодіагностичних методик. Позитивне враження справляє логічне оформлення роботи, наявність схем, таблиць і структурованого викладу матеріалу.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому. Дисертаційна робота М. В. Патруль чітко структурована: складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст викладено на 192 сторінках. У вступі розглядається науковий апарат дослідження, розкрита актуальність обраною проблеми. Логіка та послідовність викладу тексту дисертації відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні проблеми формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей» здійснено ґрунтовний аналіз наукових підходів до розуміння феномену «Я-образу» особистості як складного психологічного утворення. Авторкою систематизовано класичні та сучасні психологічні концепції самосвідомості, «Я-образу», професійної ідентичності та професійного становлення, що дозволило визначити методологічні засади дослідження. Розкрито сутність образу «Я-професійний», уточнено його структурні компоненти (когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий), визначено психологічні чинники його формування у студентському віці. Позитивно слід відзначити чітке окреслення змістовного наповнення структурних компонентів, виокремлено їх критерії та показники. Авторкою проаналізовано компетентнісні характеристики фахівця авіаційних спеціальностей з урахуванням специфіки професійної діяльності в умовах підвищеної відповідальності та ризику. Такий аналіз дозволив авторці логічно пов'язати професійні вимоги галузі з психологічними механізмами формування образу «Я-професійного», окреслити структурні компоненти образу «Я-професійного» та виділити змістовні критерії та показники, а саме: критерієм когнітивного компоненту виокремлено самосвідомість та особистісну рефлексивність (показники: професійна самоідентифікація, «діяльне Я», «рефлексивне Я», «соціальне Я», «комунікативне Я», рефлексивність); критерієм емоційно-оцінного компоненту авторка виділяє – самооцінку, рівень домагань, самоствавлення, емоційну врівноваженість (показники: рівень самооцінки, рівень домагань, самоповага, аутосимпатія, самоприниження, рівень прояву емоційної врівноваженості); критерієм поведінкового компоненту виділено – саморегуляцію

та готовність до дій (загальний рівень саморегуляції, планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів, гнучкість, самостійність, готовність до ризику, раціональність).

Матеріал розділу викладено послідовно, логічно та на належному науковому рівні. Широке коло опрацьованих психологічних і психолого-педагогічних джерел забезпечує теоретичну ґрунтовність дослідження. Перший розділ є концептуально завершеним і створює належну теоретико-методологічну основу для подальшого емпіричного дослідження.

У другому розділі дисертації *«Емпіричне дослідження психологічних особливостей образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей»* авторкою обґрунтовано програму емпіричного дослідження, визначено наукову гіпотезу, розкрито методичні підходи до вивчення структурних компонентів образу «Я-професійного» та здійснено комплексний аналіз отриманих результатів. У роботі представлено систему психодіагностичного інструментарію, адекватного меті та завданням дослідження, що дозволило всебічно дослідити структурні компоненти образу «Я-професійного». Констатувальний експеримент дав змогу виявити психологічні особливості образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей. Результати показують, що образ перебуває на стадії активного формування та загалом характеризується середнім рівнем прояву структурних компонентів. Когнітивний компонент демонструє неоднорідність, найнижчі показники зафіксовано на другому курсі, емоційно-оцінний компонент проявляє позитивну динаміку самоповаги та аутосимпатії, водночас зростає частка студентів із завищеною самооцінкою та емоційною нестійкістю. Поведінковий компонент утримується на середньому рівні з помітним розвитком саморегуляції, хоча готовність до ризику та раціональність дій лишаються помірними. Загалом, авторка обґрунтовано продемонструвала позитивну динаміку розвитку образу «Я-професійного» та його нерівномірність, що підкреслює значущість психологічного супроводу професійної підготовки. Визначено психологічні чинники функціонування образу «Я-професійного» (позитивні – інтернальний локус контролю, досягнута позитивна ідентичність, хороша нервово-психічна стійкість,

внутрішня мотивація, дисциплінарна відповідальність і раціональність; негативні – зовнішня негативна мотивація, незадовільна нервово-психічна стійкість, висока схильність до ризику, передчасна ідентичність, самоприниження), що дозволило встановити взаємозв'язки між компонентами образу «Я-професійного» та особистісними характеристиками студентів. Результати кількісного та якісного аналізу даних, підтверджені методами математичної статистики, засвідчують достовірність отриманих висновків.

Другий розділ відзначається методичною чіткістю, логічною послідовністю викладу матеріалу та достатнім рівнем емпіричної аргументованості. Представлені результати дослідження є переконливими та створюють надійну основу для розроблення формувальної програми, що представлена у наступному розділі.

У третьому розділі дисертації *«Психологічний супровід формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей»* представлено теоретичне обґрунтування авторської моделі формування образу «Я-професійний», розкрито зміст програми психологічного супроводу та здійснено експериментальну перевірку її ефективності. Авторкою розроблено структурно-змістову модель формування образу «Я-професійний», яка відображає взаємозв'язок його когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів. Модель є логічним продовженням теоретичного аналізу та емпіричних результатів, отриманих у попередніх розділах, і має цілісний та концептуально обґрунтований характер. Детально розкрито процесуальні та змістові аспекти реалізації програми психологічного супроводу, що здійснювалася у форматі соціально-психологічного тренінгу. Програма вирізняється логічною побудовою та цілісністю змісту, охоплює п'ять тематичних блоків і передбачає проведення десяти занять. Позитивно слід відзначити системність побудови програми, поєднання рефлексивних, дискусійних та інтерактивних методів роботи, спрямованих на розвиток професійної самосвідомості, ідентичності та формування відповідального ставлення до майбутньої професійної діяльності. Формувальний експеримент засвідчив статистично значущі позитивні зміни у рівнях

сформованості образу «Я-професійного» у студентів експериментальної групи, що свідчить про ефективність розробленої програми.

Важливим практичним здобутком є розроблені психолого-педагогічні рекомендації для викладачів закладів вищої освіти та здобувачів освіти щодо розвитку образу «Я-професійного» у процесі професійної підготовки.

Загалом третій розділ логічно завершує дослідження, поєднуючи теоретичні положення з практичною реалізацією та експериментальною перевіркою. Представлені результати є переконливими, науково обґрунтованими та мають вагомим практичне значення.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами. Наукова новизна дисертації полягає у комплексному теоретичному й емпіричному розв'язанні проблеми формування образу «Я-професійний» у студентів авіаційних спеціальностей. У роботі вперше науково обґрунтовано зміст цього феномену як цілісного психологічного утворення, що відображає ставлення особистості до себе як майбутнього професіонала в авіаційній галузі. Визначено структуру образу «Я-професійний», окреслено його компоненти, критерії, показники та рівні сформованості, а також встановлено недостатню позитивну динаміку його розвитку в умовах традиційної професійної підготовки.

Обґрунтовано й емпірично підтверджено психологічні чинники формування образу «Я-професійний» у майбутніх авіафахівців, розроблено структурну модель і програму психологічного супроводу, ефективність якої доведено у формувальному експерименті.

Достовірність наукових положень забезпечується методологічною обґрунтованістю дослідження, адекватністю використаного психодіагностичного інструментарію, залученням експериментальної та контрольної груп і застосуванням методів математичної статистики для перевірки значущості отриманих результатів.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності. Значення одержаних результатів для психологічної науки визначається тим, що наукові напрацювання авторки впроваджено у процес

професійної підготовки студентів авіаційних спеціальностей у закладі вищої освіти (ДУ «КАІ»). Зокрема, реалізовано розроблену модель формування образу «Я-професійний» та програму психологічного супроводу, спрямовану на розвиток професійної самосвідомості, рефлексивності, адекватної професійної самооцінки та готовності до відповідальної професійної діяльності.

Практичного значення набули соціально-психологічний тренінг, що включає систему тематичних занять, а також розроблений психодіагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості образу «Я-професійний». Використання зазначених матеріалів сприяє розвитку внутрішньої мотивації, саморегуляції та усвідомленої професійної ідентичності майбутніх авіафахівців, що є важливою передумовою їхньої ефективної професійної самореалізації.

Слід зазначити, що результати дослідження М. В. Патруль впроваджено на курсах підвищення кваліфікації навчального центру фахівців авіаційної галузі Навчально-наукового Інституту післядипломної освіти (акт про впровадження від 29.12.2025 р.), факультету наук про здоров'я ДУ «Київський авіаційний інститут» (акт про впровадження від 28.11.2025 р.).

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Заслуговує схвалення повнота висвітлення основних результатів дослідження у 15 наукових працях, зокрема: 5 – статей у наукових фахових виданнях, затверджених ДАК України; 10 – тез в збірниках матеріалів наукових конференцій.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження виконано та оформлено з дотриманням чинних нормативних вимог. Роботу перевірено за допомогою системи «Turnitin», результати якої засвідчили належний рівень академічної доброчесності, самостійність виконання та достатній ступінь оригінальності тексту. Використання наукових праць інших авторів супроводжується коректними та належним чином оформленими посиланнями.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати,

необхідно вказати на деякі дискусійні положення та зауваження та пропозиції щодо роботи:

1. У дисертації здійснено ґрунтовний аналіз зарубіжних джерел, у яких висвітлено загальнотеоретичні підходи до проблеми образу «Я», самосвідомості та професійної ідентичності в межах різних психологічних напрямків. Водночас доцільним видається уточнення наявності спеціалізованих зарубіжних досліджень, присвячених формуванню образу «Я-професійний» саме у майбутніх авіафахівців, а також здійснення стислого порівняльного аналізу відповідних напрацювань.

2. Авторкою здійснено вагомий обсяг емпіричної роботи з діагностики структурних компонентів образу «Я-професійного», формувальна програма логічно спрямована на їх розвиток і корекцію, що заслуговує на позитивну оцінку. Водночас доцільним видається подання узагальнювальної таблиці з інтеграцією та можливим ранжуванням показників, що забезпечило би більш наочне представлення динаміки змін і чіткіше окреслення пріоритетів психологічного впливу.

3. Формування образу «Я-професійний» зумовлюється сукупністю зовнішніх та внутрішніх чинників. Серед зовнішніх чинників (соціально-економічні умови, престижність професії, особливості професійної підготовки, вплив освітнього середовища, взаємодія з наставниками та фахівцями) не вистачило фактору війни, тобто зараз сучасним і актуальним є захист нашої держави та роль фахівців авіаційної сфери (авіаційних спеціальностей) є без перебільшення сьогодні вагомою в процесі боротьби за нашу незалежність та існування.

4. Попри загальну орфографічну та стилістичну вивіреність дисертаційної роботи, у тексті зустрічаються окремі синтаксичні та незначні стилістичні помилки.

Висловлені зауваження та рекомендації жодним чином не зменшують наукової новизни, теоретичного та практичного значення даного дисертаційного дослідження, отриманих результатів. Вони мають радше дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок.

Дисертаційне дослідження Патруль Марії Вікторівни на тему «Формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей», виконано на належному науковому рівні, за змістом відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, а його автор Патруль Марія Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент

Кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Олена НЕЖИНСЬКА

Присвоєння Олені Нежинській"
засвідчую
Учений секретар
КТУ ім. Ігоря Сікорського

Валерія Холєва